

לימוד היומי דקה ליתנו

שולחן ערוך	עלים	משנה ברורה	ליקוטי הלכות	ליקוטי מוהר"ן	יום לחדש	יום
ד"ר שמשון קאס	תרל"ח-לח	חזרה	קי	כה.	ה'	שבת
א.ב.	תרל"ט-מ	צד:	קיא	כה:	ו'	א
ג.ד.	תרמ"א-ב	צה:	קיב	כו:	ז'	ב
ה.ו.	תרמ"ב-ג	צה:	קיד	כו:	ח'	ג
ז.ח.	תרמ"ג-ד	צו:	קיד	כו:	ט'	ד
ט.י.	תרמ"ד-ה	צו:	קטז	כה:	י'	ה
יא.יב.	תרמ"ה-ו	חזרה	קטז	כה:	יא'	ו

בקרני אזהר

יו"ל ע"י קהילת חסידי ברסלב
בנשיאות הגה"צ רבי יעקב מאיר שכטער שליט"א

343 | פרשת תולדות | ה' כסלו תשפ"ד

דבר המערכת

בני קהילתנו הקדושה בירושלים ובית שמש התכנסו השבוע לעצרות תפילה, התחזקות והתעוררות, בעקבות האסונות הקשים בהסתלקותם הפתאומית של שתי נשים צדקניות צנועות וחסודות ע"ה במיטב שנותיהן, מפארי קהילתנו הק'.

בכינוסים הירבו בתפילה וצעקה לה' שיסיר חרון אפו מהעם היושב בציון בכלל, הנתונים בצרה גדולה, ומקהילתנו הקדושה בפרט, לומר למשחית הרף ידך ולראות נחמה ובתשועת ה'.

כמו כן נשמעו דיבורי התחזקות והתעוררות לזכור ולדעת היטב שהמכות הנאמנות הללו באים מידו הרחומה והאהבת של אבינו שבשמים, וכל תכליתן רק לקרב ולא לרחק, ואשר על כן יש לשמור מאד מיראות נפולות ופחדי שוא, אלא לאזור חיל לשוב בתשובה בשמחה ובתקוה; על חובתנו להדיבק אל התכלית האמיתית ולברוח מן ההבל הבלים של עולם הזה הן בכלליות והן בפרטיות, שלכך מכוונים רמזי מדת הדין. וכפי שרבי נתן כותב לבנו בעת המגפה בה נעדרו רבים בזמן קצר ה"י: "למען השם שנתחזק ונעתייר לה' שיהיה הכל לטובה, בבחינת יראת ה' לחיים ולא למוות, היינו, שעל ידי כל מה שעובר נזכה להתקרב יותר להשם יתברך ולזכור בהתכלית האמת שהכל הבל הבלים הבל נדף".

כמו כן התעוררו להתחזק בדברים שבין אדם לחברו, ולהתעצם במידות טובות המביאים ברכה ושפע טובה, ולשמור על קדושת בית הכנסת שיהא מוקדש אך ורק לתורה ותפילה כי היא מקור חיים.

תקוותנו ותפלתנו שה' ישמע שוועתנו ויבט בהתעוררות לבנו ולא ישמע עוד ושר בגבולנו, ובהתחדשות עבודתנו לקרבה אליו יתברך יחדש עלינו הארת פניו להיושע בתשועת עולמים.

העורכים

לך עמי בא בתך ריך

נסתר ונחבא בתוך ביתו, ששם המקום מסוגל יותר לבטל עצמו לה' יתברך כדי להמתיק הדין על ידי זה, וזהו בחינת 'לך עמי' בא בחדרך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם."

ההגנה והמקלט מפני כל משחית ומחבל תלויים בהתרחקותנו מלהביט על הקנאה התאוה והכבוד שממלאים חללו של עולם. ככל שממעטים להסתכל על שקר זה ולהתפעל הימנו ולחשוך בו ח"ו, כן יכול המח להישאר במעט צלילות הדעת לחשוך לתכלית האמיתי, ועי"ז להיכלל בטוב הנצחי ששם נמתקים כל הדינים.

לא די אם כן בשהייה גרידא בתוך מחיצות הבית, אלא יש לעסוק שם בביטול הבל ושקר העולם הזה, ובכיסופים אל האמת הנצחית, וכפי שרבי נתן ממשיך שם: "זהו בחינת מעלת ההתבודדות, שצריך האדם שיתבודד בתוך ביתו ויקשר עצמו לה' יתברך בתפלות ותחנונים, כדי שישתום עיניו מחיזו דהאי עלמא ולא יתפור ראות עיניו בחוץ. ובשביל זה בעצמו מסוגלים מחיצות הבית להסתיר עצמו בהם מפני המשחיתים בעת תוקף הדין רחמנא לצלן, כי מחיצות הבית הם מחיצות בפני העיניים כדי להסתכל על התכלית, ששם כולו טוב ושם כל הדינים והיסורים בטלים במציאות, מחמת שהם סתמים בפני העיניים שלא יסתכל אל החוץ, ועל כן שם אין הדין יכול לשלוט".

בפרשתנו אנו לומדים על שורש הקדושה - יעקב אבינו, מול שורש הטומאה - עשיו הרשע. כוחו של עשו מותנה ועומד בירידת כוחו של יעקב, וכפי שחז"ל גילו ש'כשזה קם זה נופל', ו"כל זמן שקולו של יעקב בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין הידיים ידי עשיו".

כוחו של עשיו הוא הפכו של הבית, כל מהותו הוא 'איש שדה', הבל הבלים הנושב בחוצות בכיסופים רעים להבלי עולם הזה. ולעומתו יעקב 'איש תם יושב אהלים' המכונס בביתו ונשמר מכל אותם רצונות רעים להבלי עולם הזה. וכפי שרבי נתן מלמדנו (ליקוטי הלכות, אומנין ד, לב): "עיקר הקדושה של איש הישראלי הוא בפנים בתוך הבית, מחמת ששם מוקף מחיצות ואין שולטים שם האוירים רעים של כיסופים רעים של בני העולם. ועל כן היה עשיו איש שדה ויעקב איש תם יושב אהלים, כי עשיו נמשך אחר כיסופים והבלים רעים שמצויים בחוץ בשדה, ויעקב ברח מהם לתוך אהלי תורה".

המשך בעמוד ד'

מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, הדי המלחמה וצחצוח החרבות נמשכים, הלב חרד מה יולד יום ומי יאמר למלאך המשחית הרף. ההתגרות וההתנצחות היומה מחד, ותשפוכת הדם והרציחות הנוראות מאידך. כל אחד מבקש מקלט מגן ותריס מפני הפורענות. איך נוכל לשמור עצמנו בשמירה מעולה ובהגנה מלאה מפחד לילה מחץ יעוף יומם ומכל מיני משחית ה"י?!

הזוהר הקדוש מזיהר: "כשהדין מתעורר בעולם והמוות נמצא בעיר, צריך לסגור עצמו שלא ייצא החוצה, כמו בנח שסגר את עצמו בתיבה שלא ימצא לפני המשחית, ועל זה 'לך עמי' בא בחדרך', סגור את עצמך 'וסגור דלתך בעדך', שלא יתראה לפני המשחית, 'חבי כמעט רגע עד יעבור זעם'" (תרגום הזוהר, ח"א קפ"ב).

כלומר, המקלט וההגנה בעת שח"ו מרחפת סכנת מוות בעיר, היא: להיטמן ולהסתגר בבית. מה טיבו של בית להגן מפני המשחית?!

רבינו הקדוש מגלה (בליקוטי מוהר"ן תורה ס"ה) שהעצה לבטל יסורים וצער, היא לבטל את עצמו ולהסתכל רק על התכלית הנצחי ששם כידוע הכל לטובה, וכשמתקשרים לידעיה הזאת אזי נמתק הדין. אבל - מוסיף רבינו הקדוש - "אי אפשר להסתכל על התכלית הטוב האמתי והנצחי כי אם על ידי שישתום עיניו מלהסתכל כלל על תאוות עולם הזה והבלי, ואז לא יהיו לו יסורים וצער משום דבר שבעולם" (קיצור ליקוטי מוהר"ן, שם).

ההסתכלות על הבלי עולם הזה שגורמת לתור אחרי הנאות השקר ותאוותיו, גורמים בהכרח להתרחק מידיעת התכלית הנצחי, וזה מה שמעורר את כח הדין בעולם חלילה. ולכן, כל ההמתקה תלויה בעצימת העיניים; להתרחק מלהביט ולחשוך בהבלי העולם הזה, שאז העין והמח מסוגלים להסתכל הסתכלות של אמת על תכלית אחרת שכולה טוב, ואז גם נמתקים הדינים בגשמיות.

זהו מהותו של הבית שבו צריכים לברוח ולהסתתר בעת צרה ודין חלילה. וכך מלמדנו רבי נתן (ליקוטי הלכות, ערבית ד, יז): "כי זה מה שצריכים להיטמן ולהתחבא עצמו בשעת תוקף הדין ח"ו, כי בשעה שהדין גובר צריכים לביטול, והביטול הוא לשתום עיניו מחיזו דהאי עלמא, ועל כן צריכים להתחבא ולהסתיר עצמו בתוך הבית ולבלי לצאת חוצה כדי שלא ישוטטו עיניו בראיית העולם הזה, רק ישב

פניני אור

אמרות טהורות מרבינו ז"ל ותלמידיו

גְּדַל הַהֲתַלְהָבוֹת וְהַהֲתַשְׁרָוֹת שֶׁהָרִיב רַבִּי יוֹדֵל בְּרַבְּנוּ בְּעֵת הַתְּקַרְבוֹתָיו, אֵין נִתֵן לְשַׁעַר כָּלֵל, כִּי שָׁהָ אֲצֵל רַבְּנוּ בְּעֵת בִּיאָתוֹ פָּעַם הָרִאשׁוֹנָה מִשָּׁר שֶׁשָׁה שְׁבֻעוֹת, וְכִשְׁחָזַר לְבֵיתוֹ שֶׁבָּדֵאשִׁיב, אָמַר תִּקַּף לִבִּי בֵיתוֹ: אֵיךְ יְכוּלִים לְדוֹר רְחוֹק מִרַבִּי נִוְרָא כְּזֶה? וְעַקַר דִּירְתוֹ לְמַעַן וְדוּדֵיבְקַע לְדוֹר בְּסֻמוֹךְ לְרַבְּנוּ.

(שיח שרפי קודש)

לתגובות והערות: 3323796@gmail.com
ניתן לקבל את הגיליון באימייל מידו שביע

הדל"ג 4:03 - ניץ ההמה 6:07 - סוּזִק"ש 7:59
צאת השבת 5:16 - צאה"ש לר"ת 5:54

ריבוי תפילה עד אין שיעור!

ויעתר יצחק לה'

ופירש רש"י: "ויעתר - הרבה והפציר בתפלה".

יצחק העתיר לה'; הוא לא הסתפק בתפילה אחת או שתיים, אלא הרבה והפציר בתפילה.

ומעשה אבות סימן לבנים, שכן, העצה היחידה באחרית הימים, היא ללכת בדרך זה של 'ריבוי תפילה' עד אין שיעור.

"כי כנגד אריכות הגלות של עכשיו, אין צמחה ואין תבונה ואין עצה כי אם להרבות בתפילה ותחנונים וצעקות ושועות וזעקות בלי שיעור עד יסקיף וכו'". כי תפילה למעלה מהכל וכולל כל החמישים שערים, כי תפילה היא בחינת עין, עין לא ראתה, שהוא שורש התורה שמשם שורש כל מעיינות החכמה של התורה הקדושה. כי התפילה היא בבחינת 'נתיב לא ידעו עיט', בחינת שער החמישים שאין מי שהשיג אותו.

היינו, מי שעוסק בתפילה ומתחזק בכל עוז להרבות בתפילה ושיחות בינו לבין קונו, הוא מעורר עדן העליון שהוא בחינת שער החמישים, בחינת נתיב לא ידעו עיט, כי אין שום שכל שיוכל להשיג ולהבין עד היכן מגיע הכח של תפילות ישראל אפילו של הפחות שבפחותים, בפרט מה שמתפלל כל אחד על צרת נפשו שהוא רחוק מה' יתברך, כי אפילו המלאך הקדוש שמקבל תפילות מישראל וקושר מהם כתרם לרבו אינו יודע להיכן להעלות הכתר הנורא הזה, רק הוא משיביע אותו שיעלה מעצמו וישב בראש קונו כמו שאמר רבותינו זכרונם לברכה" (ליקוטי הלכות, העושה שלח לגבות חובו ג).

מי צריך להרבות יותר בתפילה?

ויעתר יצחק לה'

ופירש רש"י: "ויעתר - הרבה והפציר בתפלה".

דווקא אחד שנמשך מבחינת 'דין' ו'משפט', ונוטה מצד שורש נשמתו לצד ה'בחינה' - צריך ביותר להרבות בתפילה, המעוררת את הרחמים והחסדים, ומאירה את סוד ה'צדקה' הבאה מצד ה'דיעה'.

"ועל כן נאמר ביצחק ויעתר יצחק לה' מה שלא נאמר לשון זה באברהם ויעקב, כי יצחק דייקא היה צריך להרבות ולהפציר בתפילה ביותר, שזהו פירוש 'ויעתר' כמו שפירש רש"י שם, כי מחמת שמידתו היה בחינת משפט, בחינת תורה, בחינת 'תורה מפי הגבורה ניתנה', על כן היה צריך להכריח עצמו בכח גדול לתפילה, והוכרח להרבות ולהפציר בתפילה כדי שייכלל המשפט בצדקה שהיה רחוק מזה לפי שורש מידתו" (ליקוטי הלכות, מתנה ה, ט).

להתקדם בתוך הערפל...

שאלה:

אני רוצה להתקדם בעבודת ה', בהתמדת התורה, בתפילה בכוונה, באכילה בקדושה, בשמירת עיניים. אך אני מרגיש שהדרך חסומה בפניי, עם המון מניעות וקשיים, מה עושים?

תשובה:

בליקוטי מוהר"ן, תורה קט"ו, מלמדנו רבינו שהמניעות אינן אלא ערפל!

'ערפל' לא מונע בעד האדם ללכת ולנסוע. הוא רק מונע בעדו מלראות למרחק... הוא רואה רק מטר-שתיים לפניו, ותו לא. וככל שהערפל סמיך יותר, כך אינו יכול לראות אלא בסמוך אליו ממש.

אם הוא רוצה ללכת / לנסוע, בתוך הערפל - אין שום בעיה; אלא שעליו לצעוד צעד אחר צעד, לאט לאט, 'פאוואלע פאוואלע'...

וכך גם הערפל הרוחני / המניעות המונעות אותנו מלהתקרב לה':

המניעות והקשיים, אינם 'חסמים' אותנו בפועל מלעבוד את ה'. הם רק מערפלים לנו את הראות, וגורמים לנו לא לראות אלא את הצעד הקרוב אלינו.

כשאנו מנסים להסתכל למרחק בזמן ערפל וקושי, ולתכנן את צעדינו כיצד להיכנס לתוך שערי תורה ותפילה ועבודת ה', אנו לא רואים סיכוי להחזיק מעמד ונוטים לוותר; הערפל הרוחני מסתיר בעדנו מלראות כיצד נוכל להתמיד בתורה ותפילה ועבודת ה' לאורך זמן.

לפעמים הערפל סמיך כל כך, עד שגם כשאנו מנסים להסתכל למרחק של יום-יומיים, לא נראה לנו שנחזיק מעמד בשמירת עיניים, תפילה בכח, שבירת תאות אכילה, ושאר דברים שבקדושה.

ולפעמים הערפל אף סמיך יותר, עד שלא רואים גם למרחק של שעה-שעתיים...

אך גם אז - הדרך לא חסומה. אפשר וצריך וחיבים להתקדם. אמנם לא קילומטר, אך סנטימטר...

מי שאין לו דעת, בראותו ערפל - חוזר לאחוריו ואינו יוצא כלל לדרך...

"ומי שאינו בר דעת, כשרואה המניעה חוזר תיכף לאחוריו. ומניעה הוא בחינת ענן וערפל... וזה פירוש הפסוק 'ויעמוד העם מרחוק', כי כשרואין הערפל, היינו המניעה, עומדין מרחוק" (ליקוטי מוהר"ן, קט"ו).

אך 'ומשה, שהוא בחינת דעת כל ישראל, ניגש אל הערפל אשר שם האלקים, היינו אל המניעה, שבה בעצמה נסתר השם יתברך" (שם).

כשהדרך הפשוטה ביותר כיצד לא להיבהל מערפל, היא: לצעוד את הצעד הבא, גם אם לא רואים את הצעד שלאחריו!

דוגמא נפלאה לכך, ניתן למצוא בניסיעתו של מוהרנ"ת לארץ ישראל. עד שמוהרנ"ת לא הגיע לאודסה ועלה לאינייה, היו לו ספיקות גדולות ביותר האם לנסוע או לא. וכפי שהוא מספר:

"והנה בכל הימים האלה היה דעתי נבוך ומבולבל בכל פעם בענין הנסיעה לארץ ישראל, ולא יכולתי להכריע דעתי כלל מעוצם מניעות המח, שהיו בדעתי כמה בלבולים כאילו אי אפשר לי לבוא לשם ח"ו, הן מחמת מניעות הממון וסכנות הדרך מחמת כובד מלחמות הגרעקין (היוונים) שנשמע אז, הן מחמת שארי מניעות שבדעתי, שהחלישו את דעתי בכל פעם שאי אפשר לי לבוא לשם ח"ו... ולא ידעתי בעצמי להכריע דעתי, לפעמים נגמר בדעתי לנסוע בוודאי, ולפעמים להיפוך, ולפעמים הייתי מסופק בלי הכרעה" (ימי מוהרנ"ת ח"ב, ט).

נו, מה עושים כשיש ערפל כזה?

לא מסתכלים למרחקים - עד לארץ ישראל הרחוקה, אלא מסתכלים על הצעד הקרוב - לעיירה האוקראינית הקרובה...

להסתכל על ארץ ישראל, קשה מאד מחמת ערפל הבלבולים והספיקות. אבל להסתכל על העיר אודסה הסמוכה, אפשר ואפשר...

וכך מספר מוהרנ"ת:

"אך נתיישבתי בכל פעם: מה לי לבלבל דעתי לעת הזאת?! לעת עתה אני כאן ואני צריך לנסוע מעיר הזאת לעיר הסמוכה הצריכה לי, ומה לי לדאוג ולחשוב על יום מחר?! כשיגיע העת שאצטרך לנסוע לאדעס אז אתיישב בדעתי, וגם אז אין צריכין יישוב גדול, כי לאדעס אוכל לנסוע אפילו אם חס ושלום לא אסע לשם. רק כשאהיה א"י באדעס, שם אתיישב או לחזור לביתי או לנסוע על הספינה.

וכל זה הוכרחתי ליישב בדעתי פעמים הרבה אין מספר, כדי להשיט רדיפת מחשבתי שהייתה טרודה ומבולבלת בכל פעם בענין זה. ובכל פעם שהייתי צריך לנסוע ממקום למקום היו לי ספיקות גדולות. כי באמת לאמתו, כל עיקר נסיעתי מביתי בשעה ראשונה היה רק כדי לסבב בין אנ"ש לקבץ איזה סך על הוצאות ולנסוע משם לאדעס אולי אזכה לבוא לארץ ישראל. אך מגודל מניעות המח שבלבבי הוכרחתי לומר ללבי שלעת עתה אינו נוסע רק למקום זה, כי אפילו בלי הנסיעה לארץ ישראל אני צריך על כל פנים לעת עתה לנסוע לאומאן. וכשבאתי לאומאן, באמת הייתי מסופק אם לנסוע להלן והוכרחתי לנסוע. ואחר כך כשנסעתי מאומאן הייתי מסופק הרבה גם בטיראויצע אם לנסוע כלל עתה לאנ"ש לגודל קלקול הדרך וההוצאה רבה והשכר מועט, כי השעה דחוקה בעולם מאד, והשם יתברך עזר לי בכל פעם ונסעתי לטשערין" (שם).

וכך הצליח להגיע עד לארץ ישראל!

ואם נלך גם אנו בדרך זו, נצליח להתקדם עוד ועוד ולהגיע אל המטרה הנכספת.

פנינים מאירים וחידושים מזהירים מלוקטים מספרי גדולי הצדיקים זי"ע מתוך רשימותיו של הגר"ם שכמעט שליט"א אשר ציין ורשם לפנינו לזכרון.

לקט ספרי"ם

פרשת חיי שרה

אחר מותו סתמו פלשתים כל הבארות שחפר ומלאום עפר, היינו שנסתם כל האור של השגת אלהות שחפר ופירסם בעולם. שכל זמן שהוא היה חי והיה מגייר גרים היו יכולים לקבל גם הם חיות והשפעת השגה על ידו. אף שהם מצד עצמם אין להם שייכות לזה, כי אהבת השם יתברך אינו אלא לזרע ישראל. כמו שנאמר (מלאכי א, ב) ואוהב את יעקב, וכמים הפנים לפנים וגו' (משלי כז, ט), אי אפשר לשום אומה ליקבע בלבם אהבת השם יתברך כלל. כי אין אהבה אלא בדומים. וצורת יעקב אבינו ע"ה חקוקה בכיסא הכבוד והאבות הן

יש לעבוד הרכה על הענווה

ורב יעבוד צעיר (בראשית כה, כג). הרבה צריך לעבוד על עצמו עד שיקטין את עצמו. (רבי אברהם יעקב מסאדיגורא)

אמרות טהורות תולדות עמוד רסג

לאחר מות אברהם חזרו כל הגרים לסורם

וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר (בראשית כו, טו). אחד היה אברהם מיוחד מכל הנפשות להיותו שורש כל הבריאה. ועל כן

דקדוק התיבות בתורה ותפילה

נזהרו בעיקר רק להוציא התיבות בנחת ולא להבליע האותיות, אבל לא הפסידו על כלי הדקדוק, לפי שהמשכילים היה עיקר עיסוקם בהגיון כללי הדקדוק והיראים מיאנו לאחוז דרכם, ועל פי רוב מי שאינו בקי ורגיל בכללי הדקדוק אם יתעכב על הדקדוק, זה יבוא על חשבון הכוונה או שזה מביא עצבים ושגעון, וסמכו עצמם על המדרש המובא בתוספות (תוס' ע"ז כב: ד"ה רגלא) 'מנין לקורא בתורה שקרא לאהרן הרן שיוצא, אף שאינו קורא האל"ף, שנאמר ודגלו עלי אהבה, לגלוגו עלי אהבה'.

בספר כל הכתוב לחיים (עמו' קנו) מהנהגות הגר"ח מוואלז'ין ז"ל מובא בלשון זה: 'דקדוק התיבות אין צריך כל כך וטוב ללמוד המכלול ואין מעכבין, וזה בכלל מנעו בניכם מן ההגיון'. ו**בספר השאלות** (אות ל) מוסיף: 'מזה פקרו האפיקורסים שנתנו עיונם בזה יותר מכדאי ונעשית אצלם עיקר'.

גם בשו"ת עטרת יעקב להגאון רבי שלום שכנא זאהן ז"ל (ס' כג) מעיד: 'זכרני כשהייתי אצל החפץ חיים זצוק"ל שנה אחת לפני פטירתו בראדן, ושמעתינו מתפלל השמונה עשרה של תפילת לחש, כי היה מתפלל בקול רם קצת כדי שישמע אזנו מה שמוציא בפיו, ולא היה מדקדק כלל לפי כללי הדקדוק, וכן הגר"מ פיינשטיין ז"ל כשהיה מתפלל לפני העמוד לא היה מקפיד על כללי הדקדוק'.

וכבר כתב רבינו הקדוש בשיחות הר"ן שיחה רל"ה: "שבשביל זה עזבו העולם חכמות הדקדוק ואינם עוסקים בו כלל, כי דקדוק אין צריכין כלל, כי אין צריכין לדקדק על עצמו יותר מדאי לבקש חומרות יתרות, עיי"ש."

ככמה מקומות בשולחן ערוך מובא שיש להקפיד להוציא תיבות שלימות בשעת לימוד התורה ובשעת תפילה, לא להבליע אותיות, ולהפריד בין תיבה לתיבה, ולהביע הניקוד בדקדוק הנכון. ו**בהלכות קריאת שמע** (ס' סא) מפורט בשולחן ערוך כל התיבות שצריכים להיזהר בהם. וכתוב שם (סע"ף כב) שגם בפסוקי דמזמרה ובתפילה ובתורה בנביאים ובכתובים יש לזהר בהם, ולא הזהירו על קריאת שמע אלא משום שמסורה לכל ויש בה יחוד שמים (וע"ע ס' נא ס"ח וס"ט נג ס"ב).

וביסוד ושוש העבודה (ש"פ ג' ושער ד פ"ו) הביא בשם **הזוהר הקדוש** (פנחס ולו, רמז), כי תיבה שאינה שלימה במתכונתה לא תעשה פעולה ולא תעלה לרצון לפני הבורא, כי אינה נחשבת לתיבה כלל. ועוד שנהדר להוציא את התיבות כמתכונתם הרי הוא מכבד את תיבות התורה והתפילה שמוציא מפיו (עי' ס' נג שם), עוד זאת שהמתפלל תיבות שלימות בנחת ולא בחפזון עושה תפילתו תנונים (ס' נא שם).

ובספרים הקדמונים הרחיבו מאוד בסוגלת הברת האותיות בדיוק נכון, שעל ידי זה נעשה צירופים מהאותיות ומקבלים חיות וכח גדול (רבינו בחיי בראשית י"ג, נספח חיי העולם הבא, ספר המלכות, והרבה מכתבי הארז"ל), ומטעם זה כתב **בסידור יעב"ץ** (סולם בית אל חוק א) שיש להקפיד להוציא את כל ההברות בדקדוק נכון ולא לשנות שום דבר מכללי הדקדוק. וכן **בסידור נהורא** (פ"ח) מובא סיפור נורא על מי שלא היה זהיר להוציא את תיבות התפילה בשלימותם ולפי כללי הדקדוק.

אבל מנגד זה, הרבה מגדולי הדורות

תלוי מתי היא זמן עלות השחר ומתי היא זמן צאת הכוכבים, אם מחשבים את העלות ב-72 דקות קודם הנץ ומתאחר הזמן יותר מאלו שמחשבים את העלות ב-90 דקות קודם הנץ.

וכמו כן אם מחשבים את צאת הכוכבים כשיטת הגאונים ולא כשיטת רבינו תם מתקדם הזמן, שאז מחלקים ל"ב שעות היום בלי התוספת של זמן שיטת רבינו תם והשעות נהיו יותר קטנים. וכיום מודפסת הרבה 'לוחות' עם שיטות שונות בזה.

ועד שנת תרפ"ה היה המנהג בירושלים לחשב את שיטת המגן אברהם לפי צאת הכוכבים של הגאונים כ-20 דקות אחר השקיעה. וכשכא **הגר"מ טיקוצ'ניסקי** שינה בלוחותיו וחישב את שיטת המגן אברהם לפי צאת הכוכבים של רבינו תם ב-90 מעלות אחר השקיעה. וטען, שלא יתכן לחלק ל"ב שעות היממה מהעלות עד צאת הכוכבים של הגאונים שאז יוצא שרגע נקודת צחות כשהשמש עומד באמצע הרקיע לא תהיה בסוף שעה ששית, שהרי מקדימים את העלות ב-90 דקות ואילו הנץ היא כבר 20 דקות אחר השקיעה (הזמנים בהלכה עמו' קיד). ולמעשה כיום נדפסים ברוב הלוחות את שיטת המגן אברהם על פי הגר"מ ט, והשיטה שהיה נהוג עד שנת תרפ"ה נקרא 'מגן אברהם' לחומרא'.

זקני הגה"ח רבי **אלעזר בריזל** ז"ל בספרו **מקור בהלכה** (ח"א עמו' לד) כתב על זה: אני יליד

זמן קריאת שמע

סמוך להנץ החמה בשביל שייגיע זמן תפלה, ויוכל לסמוך גאולה לתפלה. אמנם מצינו שיטות בראשונים שעיקר הזמן לכתחילה אינו מתחיל רק סמוך להנץ החמה, אלא שלא נפסק כן בשולחן ערוך (עי' ב"ב וביאור הגר"א שם).

זמן הנץ החמה - מצוה מן המובחר

בשולחן ערוך (שם) כתוב שמצוה מן המובחר לקרות קריאת שמע בברכותיה מעט קודם הנץ החמה ולהתפלל שמונה עשרה עם הנץ החמה, ומשמע שאמנם מעיקר הדין נמשך זמנה גם לאחר הנץ. אבל **במשנה ברורה** (סק"ג) הביא בשם **הגר"א** דלכתחילה אסור לאחר יותר מהנץ אפילו מי שאינו מתפלל כותיקין. וכן פסק **הבעל התניא בשולחן ערוך הרב** (שם ס"ו) דגם מי שאינו מתפלל כותיקין יקרא לפחות פרשה ראשונה מעט קודם הנץ, לפי שיש אומרים שזהו עיקר זמנו.

מופיע בלוחות כמה זמנים להנץ החמה: נץ החמה הנראה היא כפי המציאות שנראה גלגל השמש בראשי ההרים במקום זה. נץ החמה האסטרונומי היא, שאם יש הרים באופק המסתירים מלראות את גוף השמש מנכים אותם ומקדימים את זמן הנץ בעוד שאין השמש נראית עדיין, וטעמם, שאף שההרים מעכבים מלראות את גוף השמש, מכל מקום אין ההרים מעכבים מלהזיח את אור השמש על האופק, שאין השפעת ההרים פוגע באור הזריחה. וידוע **שהמהר"ל דיסקין** הכריע לנכות רק את ההרים הרחוקים ולא את ההרים הקרובים. ויש עוד שיטה לחשב כפי נץ החמה המיושר, והיא, שמי שנמצא בגובה ההר ורואה את השמש מוקדם קצת, מנכים את ההר ומחשבים כאילו היה ההר מישור ומאחרים קצת זמן הנץ (עי' בארוכה הזמנים בהלכה עמו' נח וזמנים כהלכתם עמו' צז).

אחר הנץ - לקרות תיכף

כתוב **בשולחן ערוך** (שם ס"ב) שמי שלא קרא קריאת שמע בשעת הנץ עליו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים וזריזין מקדימין למצות.

סוף זמן מגן אברהם והגר"א

בדיעבד נמשך זמן קריאת שמע עד סוף שלוש שעות מהיום, שעד אז היא זמן קימה שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלוש שעות, והיינו שמחלקים את היום ל"ב שעות זמניות, כל יום לפי מה שהיום מתארך או מתקצר, ועד סוף רביעי היום מותר לקרות (שו"ע שם).

ונחלקו **הראשונים** אם מחשבים ל"ב שעות מזמן עלות השחר עד צאת הכוכבים, או מזמן נץ החמה עד שקיעת החמה: **המגן אברהם** (סק"א) הוכיח דלענין קריאת שמע יש לחשב ל"ב שעות מעלות השחר ועד צאת הכוכבים. ו**הגר"א והבעל התניא בסידור** הוכיחו שגם לענין קריאת שמע יש לחשב מהנץ ועד השקיעה, ונמצא שלשיטתם מתאחר הזמן יותר מהמגן אברהם שמתחילים למנות את השלש שעות מהנץ ולא מהעלות.

חישוב שיטת המגן אברהם

יש כמה שיטות איך לחשב זמן המגן אברהם:

מצות קריאת שמע בזמנה

מצוה עשה מן התורה לקרוא בכל יום קריאת שמע בשחרית ובערב, שנאמר 'וזכרת בם... ובשכבך ובקומך', ומזה למדו חז"ל שיש מצות עשה לקרות בכל יום פרשת שמע ישראל פעמיים, בזמן שכיבה ובזמן קימה (רמב"ם עש"י ועוד).

כידוע יש הרבה שיטות וזמנים מתי הוא זמן קריאת שמע, ונסתה לסכם את הדברים בקצרה:

זמן עלות השחר - בשעת הדחק

לכל מצות התורה נקרא תחילת היום מ'עלות השחר' ואילך, אבל לענין קריאת שמע צריכים להמתין עד שיהא זמן 'קימה', ולכן נפסק **בשולחן ערוך** (סימן נח ס"ג ד) שאין לקיים מצות קריאת שמע לכתחילה מעלות השחר רק יש להמתין יותר מאוחר עד הזמן שרוב בני אדם קמים ממיטתם, ורק בשעת הדחק או בדיעבד יוצאים כשקוראים בזמן העלות שהיא זמן קימה למקצת בני אדם.

בלוחות שבידינו יש כמה שיטות מתי הוא עלות השחר, והיא מבוסס על פי המבואר **בגמרא** (פסחים טז.) דזמן עלות השחר היא 'שיעור ד' מיל קודם הנץ החמה'. והדיעה המקובלת ביותר שכל מיל היא 18 דקות ולפי זה זמן עלות השחר היא 72 דקות קודם נץ החמה (4*18=72). ויש שיטות שכל מיל היא 22.5 דקות, ולפי זה זמן העלות היא 90 דקות קודם העלות (4*22.5=90).

בדורות האחרונים לאחר שהומצא שיטת החישוב של 'מעלות', שמחשבים את שיעור מרחק השמש מן האופק על פי 'מעלות' כתבו כמה **אחרונים** שנוכו לחשב את העלות כפי חשבון 'מעלות' ולא כפי חשבון 'דקות', שזהו מתאים יותר עם המציאות. ולפי זה הדפיסו ב'לוחות שנה' את שני השיטות באופן שונה, את השיטה של 72 דקות תירגמו כשהשמש 166 מעלות מתחת לאופק, ואת השיטה של 90 דקות תירגמו כשהשמש ב-19.78 מעלות מתחת לאופק (וזמנים כהלכתם פ"א ס"ח ט).

זמן משיכיר - לכתחילה

כתוב **בשולחן ערוך** (שם ס"א) דזמן קריאת שמע לכתחילה הוא 'משיכיר את חברו הרגיל עמו קצת בריחוק ארבע אמות'. ובפוסקים לא ציינו שיעור זמן קצוב לזה והניחו הדבר לפי המציאות הנראית לכל אדם, אבל בזמנינו שיש עלעקטור"א אי אפשר לכל אדם לשער את זה במציאות. ו**בכף החיים** (סי' יח סק"ח) כתב 'מנהג עיר קדשו וירושלים תובא' לשער שעה אחת קודם צאת גוף השמש על הארץ. וכן העיד **הגר"מ טיקוצ'ניסקי** (ס' ארץ ישראל עמו' יח) שכן נהגו גאוני ספרדים קמאי בארץ ישראל. לעומת זה, **בספר נברשת** (ח"א עמו' מז) כתב שהמנהג לשער כ-52 דקות קודם הנץ. ויש כאלו שהחמירו עד 45 דקות קודם הנץ (הזמנים בהלכה ח"א עמו' רב).

משמעות **השולחן ערוך** שמתחילת זמן זה מותר לכתחילה לקרות קריאת שמע ואין צריך להמתין עד הנץ החמה, ורק מי שרוצה להתפלל ותיקין יש לו להמתין מלקרות קריאת שמע עד

עיה"ק זכור כי זקני עיה"ק ירושלם לא הסכימו לדבריו, ובכן המחמירים עד היום עושים חשבון של סוף זמן ק"ש שחרית מקדימים כשמונה עשרה דקות יותר מוקדם מהמודפס בלוח ארץ ישראל.

המנהג

רבים וטובים היו נוהגים להקל כשיטת **הגר"א ובעל התניא**, בפרט לשיטתנו שמחזיקים כשיטת הגאונים ולא כשיטת רבינו תם שיטה זו מתאימה יותר עם נקודת צחות כפי שכתבנו, כך כתבו **הערוך השולחן** (ס"ח ט) ו**אגרות משה** (אור"ח ס' כד) שכן מנהג רייסין וליטא וכן מנהג הישיבות, וכן כתב **החזון איש** (אור"ח ס' יג ס"ד) שהרבה נוהגים כהגר"א. אמנם **החיד"א** (חיים שאל ח"ב ס' לח) ו**הבן איש חי** (רב פעלים ח"ב ס' ב) כתבו שפשטה ההוראה כשיטת המגן אברהם, וכן כותב **הגר"מ ט** (בין השמשות עמו' צח) דאף שפשטא דמילתא כשיטת הגר"א בכל זאת נוהגים מימים ימימה בארץ ישראל כשיטת המג"א.

זמן קאמארנא

יש שיטות בפוסקים לחשב תמיד שעות שוות, ולפי זה יוצא דזמן קריאת שמע היא תמיד בארץ ישראל ב-8:39. וזה נקרא בעולם בשם 'שיטת הקאמארנער', שפסק כן בספרו **שולחן הטהור** (סי' נח). אך רוב הפוסקים לא הסכימו לזה (עי' הזמנים בהלכה עמו' קיא).

איש תם!

רבי אפרים (ט)

כנו ר' שמחה דוד

לרבי אפרים היה בן ושמו ר' שמחה דוד ז"ל, וכנזכר במכתבו של ר' אפרים הנדפס בספר נחלי אמונה (סי' ד) שכתב: "גם יודיענו מבני שמחה דוד נ"י ומזוגתו תח' ומבניהם, ולמצוה גדולה יחשב".

ר' שמחה דוד היה חתן רבי נחמן בן הרבנית הצדקנית מרת חיה בת רביז"ל, הנקרא ר' נחמן חיה'לס מתלמידי מוהרנ"ת, וכמוזכר במכתבי ר' יצחק בן מוהרנ"ת: "בתו של ידידנו ר' נחמן כלתו של ידידנו ר' אפרים" (סי' ג עיי"ש).

בניו של ר' שמחה דוד הם: ר' שלמה ור' ישראל. ר' ישראל בנו השני של ר' שמחה דוד [נכד ר' אפרים ז"ל] היה לו בן בשם ר' נתנאל וויינבערג ז"ל, ונרצח ע"י הקאמאניסטען בשנת תרע"ו (שיש"ק ח"ד סי' תרמ"ט עיי"ש).

נכדו של ר' אפרים ז"ל היה ר' נפתלי (בספר גדולי הנחל כתוב בשם דקני אנ"ש שמסתבר שר' נפתלי היה בן ר' שמחה דוד) והתגורר בארץ ישראל בעיר צפת ת"ו, ובא ר' אפרים בכתובים לחבירו ר' נתן ב"ר יהודה שיראה לעשות מה שבדיו לקרבו ולחזקו שילך בדרך הישר, והמכתב נדפס בספר נתיבי צדיק (סי' ל"ד).

ועיין בנחלי אמונה (סי' ו) שכתב: "מחאתני יראה שיהיה שלום בין נפתלי ובין זוגתו וה' הטוב יסכים בזה גם כן, כי שמו שלום ומברך את עמו ישראל תמיד בשלום ... אבקש לקיים ולקרב את נפתלי בדיבורים טובים וילמדו עמו באהבה ודברים היוצאים מן הלב נכנסין ללב, וזכאה מאן דמליל על אודניה דשמע, שרייב מיר בריף מנפתלי מה הוא באותן הימים, ולמען השם לדונו לכך זכות ועל ידי זה יכנסו לכך זכות, כמאמר אדמו"ר על פסוק אזמרה לאלקי בעודי".

כנו ר' חיאל

בנו השני של ר' אפרים ז"ל היה ר' חיאל ז"ל, גם הוא נמנה בין אנ"ש וזכה להכיר את מוהרנ"ת ז"ל כמוזכר בעלים לתרופה ז"ל: והנה בוודאי כבר נודע לו שר' אפרים מקרומינטשאג נסע לאומאן, ואתמול בא לפה עם ר"י (ר' חיאל) שיח' (סי' ת"ו). ותודיענו משלום כל אנ"ש ומשלומך הטוב ומשלום בנך, ובפרט משלום בנך ידידי ר' חיאל וזוגתו תח' (סי' ת"מ, ומזה משמע שר' חיאל כבד נתחנן בחיי מוהרנ"ת ז"ל).

בתו

כן היה לו בת הנזכרת במכתבו שערך לר' אבאל"א ז"ל: "ידידי ר' אבאל"ע, אי אפשר לי לכתוב גדול הצער שיש לי ממה שאין לי מקרימינטשאג מבתי תח' ומחאתני נ"י שום מכתב זה שלשה חדשים וכו'. למען השם לכתוב לקרימינטשאג שיכתוב לי תיכף מכתב מבריאותם וממעמדן ויחיו את נפשי ובפרט לעת זקנותי, למען השם לעשות רצוני" עיי"ש (נחלי אמונה סי' ד).

וכבר נזכר לעיל שבכל שנה בעת שנסע לאומאן נהג להתארח בבית בתו בטשעהרין, ושם נסתלק לחיי עולם הבא ועלתה נשמתו לשמי מרום, בהיכלו של רבינו הק' ותלמידו מוהרנ"ת. תנצב"ה.

הרועה אותי מעודי עד היום הזה - היינו האלקים שנתנו לי לחם לאכול מעודי עד היום.

והדברים מדהימים בתמימותם; כלומר שחש שמצד עצמו לא מגיע לו גם אוכל, והא ראה שהוא מודה לה' שבחסדו הגדול נתן לו לחם, ובתרגום: וברוך ית יוסף ואמר, ה' די פלחו אבהתי קדמוהי אברהם ויצחק, ה' דון ייתי [-מלשון מזון] מדאיתני [-מאז שבאתי לעולם] עד יומא הדין, כלומר הוא מודה גם על שינק מאמו. האם יש תמימות כזאת בעולם? לפני ההסתלקות כאשר האדם מחשב חשבונו ומוצא מקום להודות לה', על מה הוא מודה? על זה שנתן לו פת לאכול, שמאז שיצא ממעי אמו ועד היום הזה לא חסך הקב"ה את פתו ממנו, כאומר שאפילו את זה לא היה זוכה מצד עצמו ומעלותיו.

ואילו העשירות הגדולה וכו', את אלה לא ראה בכלל, כי אין עוד מלבדו, אין עשירות! אין רכוש! כי אין עוד מלבדו! יש הודאה פשוטה לה' שנתן לו פת לאכול ולא מת ברעב, כל העשירות לא הטעתה אותו כמלוא נימה...

וזו אכן תמימות מופלגת, שיוכל אדם להיות מושלם כזה בעושר ובחכמה, ועם כל זה לא יונה את עצמו כמלוא נימה, ויזכור שאת כל החיל הזה עשה לי אלוקים, ולזה זכה יעקב אבינו שלא רימה את עצמו ותלה את כל עשרו ואת כל חכמתו אך ורק הודות להש"ת, ולית ליה מגרמיה כלום!

בשנים עברו היו מספרים פעמים רבות על **אחד מעשירי משפחת רוטשילד**, שהתבטא פעם שהוא כבר לא ימות מרעב... ועשה לעצמו כספת גדולה ביותר בגודל של חדר שלם! [!] ומילא אותו בכל הון דעלמא, ורק שכח לעשות אפשרות פתיחה מבפנים. הוא נכנס לשם ולא יכל לצאת, ומת מרעב בתוך כל עשירותו...

וחשבתי פעם שכאשר אומרים 'הזן את הכל' - יש להתבונן בזה שהקב"ה מאכיל ומזין את כל הברואים, הבהמות החיות והעופות וכל מיני הדגים בים, לכולם הוא נותן את מזונם בחן ובחסד וברחמים. על פני התבל בים וביבשה קיימים לאין מספר חיות גדולות וקטנות וכל אחד מקבל מזונו במקומו, כפי הצורך לו להחיות את חיותו. ומי נותן להם זאת - הקב"ה, הזן ומפרנס את הכל.

אבל יתכן לומר שבהזן את הכל צריך גם לכוון להודות להש"ת שלא מקפח מלתת את מזון העשירים והגבירים העצומים... שיש להם רכוש עצום של מיליונים, ומתוך כך שוכחים להודות להש"ת שזן ומפרנס אותם ונותן להם את מזונם בזמנו.

ועתה נבין עד היכן מגיע השבח הגדול שמכנה התורה ליעקב אבינו "איש תם", כי אכן לא היה תמים כמוהו בכל הדורות, שלמרות שהיה חכם עשיר מופלג - לא רימה את עצמו כלל, ולו במחשבה קלה שהעושר משלו הוא, ותלה את הכל באדון הכל עד שהודה לו לפני מותו על כל כזית פת שנתן לפני...

התורה משבחת את יעקב בתואר "איש תם", וידוע שכאשר התורה משבחת את האדם על ענין מסוים הרי זה שבח מושלם מכל צד שאין שלמות אחריו, ונשאלת השאלה היכן אנו מוצאים במשך חיי יעקב דוגמה של תמימות מיוחדת?

ולא עוד, אלא שרש"י מפרש 'איש תם' - מי שאינו חריף לרמות קרוי תם, ותמוה, שהרי יעקב אבינו אמר על עצמו 'אחיו אני ברמאות' (ב"ב קכג), ורואים שיעקב הצליח להערים על לבן בתחבולותיו עד שרכש לעצמו רכוש אדיר של צאן ובקר ונעשה מזה עשיר מופלג, ורואים שהיה חכם ממוחל ביותר, ולמה איפוא קוראת לו התורה 'איש תם'?

יתר על כן מצינו במפורש שעשו עצמו קרא על יעקב "ויעקבני", ומפרש התרגום (בראשית כו ל) "וחכמני", ורביז"ל (ליקוטי מוהר"ן תורה א) מביא זאת בליקוטי מוהר"ן, ומאריך לבאר את חכמתו העמוקה של יעקב אבינו, עיין שם. ומכל זה תמוה על שם מה קראה התורה ליעקב "איש תם"!

אבל באמת לכשנתבונן נראה עד היכן הגיעה תמימותו המופלאה והנשגבה של יעקב אבינו ע"ה, שממש לא נראה ולא נשמע כזאת: ליעקב אבינו היתה עשירות מופלגת גם בגשמיות וגם ברוחניות. על עוצם עשרו הגשמי איתא במדרש (בר"י ע"ג א) שרכושו היה עצום ורב כל כך עד שהיו לו ששים ריבוא כלבים רק כדי לשמור את רכושו האדיר, וגם גדל אצל אביו שהיה עשיר ביותר שנאמר עליו (בראשית כו יג ד) "ויגדל האיש וילך הלון וגדל עד כי גדל מאד ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה".

וכן גם ברוחניות; מי יוכל לתאר את עשירותו הרוחנית של יעקב אבינו בחיר האבות, אשר הקים את בית ישראל על ידי בניו שנים עשר שבטי י-ה, צדיקים קדושים, חכמים, נבונים וגיבורים, אשר היו מרכבה לשכינה בסוד ים של שלמה שעמד על שנים עשר בקר כמובא, והש"ת ציוה לחקוק את שמותם בחושן המשפט והיו על לבו של הכהן הגדול בבואו אל הקודש לזכרון לפני ה' תמיד, כדי שיזכור צדקתם ויגנו על כלל ישראל (ספורנו שמות כה ט). והשבעים נפש של בית יעקב היו גדולים באופן נעלה ונשגב, כמובא במדרש שכל אחד מהם היה גדול כיעקב. ומובא (מד"ר בראשית פ"ט פ"א) שיעקב אבינו לא נסתלק מן העולם עד שראה ששים ריבוא מיוצאי חלציו צדיקים עוסקים בתורה.

ולאחר שלמות גדולה ונשגבה כזאת מכל צד ופינה, עשירות כזאת בגשמיות וברוחניות, והוא עצמו היה גוף קדוש כזה כמו אדם הראשון קודם החטא וכמובא בזהר (ח"ב ק"א), שמאדם הראשון לא היה גוף אך ונקי זה עד יעקב אבינו... ואחרי כל הגדולה המופלגת הזאת - לפני ההסתלקותו בעת שערך חשבון-נפש על כל ימי חייו, מה הוא אומר ועל מה הוא מודה להשם יתברך: בעת פרידתו מיוסף הצדיק הוא אומר (בראשית מח): "ויברך את יוסף ויאמר, האלקים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק, האלקים

המשך מעמוד א'

זוהי אם כן הגנתנו ושמירתנו המעולה, התבודד בבית ולשפוף שיח לה' שיצילנו מכל הרצונות השקריים והבל ההבלים הממלאים את החוצות, כי אז הקול קול יעקב מכניע את הרע, והידיים ידי עשיו אינם יכולים לשלוט ולהרע ח"ו בשום פנים ואופן ברוחניות ובגשמיות.

וכך הוא מוסיף ומורה לנו (שם, ברכת השחר ה, פז) על עוצם סגולתה של התבודדות המיועדת להסיח דעת מהבלי עולם חולף ולכסוף לתכלית האמיתית, שהיא היא עיקר המגן והמחסה בעת זעם וצרה חלילה: "עם קדוש כזה ששוכנים לבדו, שמקיימים 'לך עמי בא בחדריך וסגור דלתין בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם', שמתבודדים בינם לבין

מערכת שיעורים נפש משיבת
שיעורי הרה"צ רבי יעקב מאיר שכטער שליט"א
בא"י: 072.332.3300
בארה"ב: 1-929.8415.876
באירופה: 44-203.1500.313

קול אנ"ש דקהילתנו
072.3323.796